

27 MAYIS ASKERİ MÜDAHALESİNİN NETİCESİ: DEMOKRASİ HEDEFİNDEN PRETORYAN BİR SİSTEME 62-63 DARBE GİRİŞİMLERİ

Mutlu YILDIRIM*

ÖZ

27 Mayıs 1960 tarihinde Silahlı Kuvvetlere mensup bir grup subayın Cumhuriyetin kurucu değerlerinden uzaklaştığı gerekçesiyle emir komuta zinciri dışına çıkarak gerçekleştirdiği müdahale, sadece tüm siyasi faaliyetleri askıya alarak hükümeti devirmekle kalmamış, etkileri günümüze kadar devam eden ve sadece ordunun siyasallaşma neticesinde siyasete müdahale ettiği değil, topyekûn siyasallaşmanın orduyu bir siyasal güç olarak ortaya koyduğu pretoryan bir yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur. 27 Mayıs darbesini gerçekleştirenler yeni anayasa ve yeni bir düzen öngörürken, sivil idareye daha çok sistemi işletme görevini vermişlerdir. Müdahalenin hiyerarşi dışında gerçekleşerek başarıya ulaşması, ordu içindeki subaylarda “ben de darbe yapabilirim” düşüncesinin canlandırmıştır. Nitekim darbe sonrası yapılan ilk genel seçimlerde istenilen sonucun alınmaması askeri rahatsız etmiş ve zaten birlik olmayan ordu içindeki farklı grupların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Çalışma, bu düşüncenin ilk örneği olan 1962-63 Albay Talat Aydemir darbe girişimlerini ordunun içindeki siyasallaşmanın boyutlarını detaylarıyla ortaya koyarak tartışmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Siyaset, Demokrasi, Ordu, Darbe, Cunta.

RESULT OF MAY 27 MILITARY INTERVENTION: COUP ATTEMPTS FROM DEMOCRACY TARGET TO A PRAETORIAN SYSTEM 62-63

ABSTRACT

The intervention carried out by a group of officers from the Armed Forces on 27 May 1960 by stepping out of the chain of command on the grounds that they distanced themselves from the founding values of the Republic, not only overthrew the government by suspending all political activities, but also overthrown the government, the effects of which continue to the present day, not only that the army intervened in politics as a result of politicization, but also that it led to total politicization. This led to the emergence of a praetorian structure in which the army was revealed as a political power. While those who carried out the 27 May coup envisaged a new Constitution and a new order, they assigned the civilian administration the task of operating the system. The success of the intervention by taking place outside the hierarchy has revived the thought of "I can also make a coup" among the officers in the army. As a matter of fact, the failure to achieve the desired result in the first general elections held after the coup disturbed the military and caused the emergence of different groups within the army that were not already united. The study aims to discuss the 1962-63 Colonel Talat Aydemir coup attempts, which is the first example of this idea, by revealing the dimensions of politicization in the army in detail.

Keywords: Politics, Democracy, Army, Coup, Junta.

Atf: YILDIRIM, M. (2023). “27 Mayıs Askeri Müdahalesinin Neticesi: Demokrasi Hedefinden Pretoryan Bir Sisteme 62-63 Darbe Girişimleri”, *HABITUS Toplum Bilim Dergisi*, (4), 145-174.

Citation: YILDIRIM, M. (2023). “Result Of May 27 Military Intervention: Coup Attempts From Democracy Target To A Praetorian System 62-63”, *HABITUS Journal of Sociology*, (4), 145-174.

Başvuru / Received: 23 Mart 2023 / 23 March 2023

Kabul / Accepted: 28 Mart 2023 / 28 March 2023

Derleme Makale / Review Article.

---

* Dr., Uşak/Türkiye, E-posta: yildirimmumlu@hotmail.com, ORCID Numarası: 0000-0002-0465-1949

EXTENDED ABSTRACT

While the study was being written, many domestic and foreign works examining democracy and civil-military relations were seriously used. In this context, many sources have provided support for the formation of the theoretical infrastructure of the subject, and different disciplines such as political theory, political sociology, constitutional law, Turkish political history have been used in particular.

To summarize briefly, the intervention carried out by a group of officers from the Armed Forces on 27 May 1960 by stepping out of the chain of command on the grounds that they distanced themselves from the founding values of the Republic, not only overthrew the government by suspending all political activities but also overthrown the government, the effects of which continue to this day and only the army intervened in politics as a result of politicization. This led to the emergence of a praetorian structure in which total politicization revealed the army as a political power. While those who carried out the May 27 coup foresee a new constitution and a new order, they gave the civilian administration the task of operating the system. The success of the intervention by taking place outside the hierarchy has revived the thought of "I can also make a coup" among the officers in the army. As a matter of fact, the failure to achieve the desired result in the first general elections held after the coup disturbed the military and caused the emergence of different groups within the army that were not already united.

Following the last periods of the Ottoman Empire, the Turkish army continued to have a say in politics from the establishment of the Republic to the present day, except for the one-party period. The military coups suffered by the civilian governments elected by popular vote in Turkey, which comes from a historical past in which it has been actively involved both directly and behind the scenes by entering the field of duty of politics since the Young Turks period, prevented the democratic process, which had just begun to sprout in the 1950s, from reaching the desired points. The historical cultural heritage of the army, which is the carrier power of the Turkish modernization process, has fed its political autonomy, and the mission of protecting the Turkish nation-state in general and Atatürk's revolutions in particular from internal and external enemies has been the only factor that strengthened the privileged position of the army in politics. Seeing itself as the creator of the 1923 Turkish Revolution and the leading actor of politics, the Armed Forces intervened with a protective reflex on May 27, 1960, as an expression of its duty to protect and watch over the

founding thought of Kemalism, and the country's politics evolved into a praetorian structure that was mostly experienced in newly established democracies. Just like in the Bab-ı Âli raid, this intervention, which showed that the power could be replaced by a small non-hierarchical junta group, opened up a new capacity and field of operation for the army. The coup attempts carried out by Talat Aydemir and his friends on February 22, 1962, and May 21, 1963, took place as a result of this structure, and the reason was based on the fact that May 27, which was handled within the framework of a protective approach and prioritizing the centre could not achieve its purpose.

However, both coup attempts by Aydemir and his friends failed, and the army was divided into many groups due to these attempts. The main reason why these attempts did not succeed was the lack of sufficient support within the army. After the failure of the first attempt, the most obvious reason why Aydemir and his friends attempted to carry out the second coup attempt on 21 May 1963 is the praetorian structure we mentioned and the divisions within the army.

As a result, the interventions that Talat Aydemir and his friends tried to carry out took their place in history as a junta attempt fed from the praetorian structure created by the May 27 military coup. This structure, which sees itself above politics and opens up an area of intervention and capacity for the army, stands as the biggest obstacle to the consolidation of democracy. As a matter of fact, the actions caused by the said structure did not end with the Aydemir uprisings, the existing structure justified Aydemir and the country experienced military intervention attempts such as 12 March and 12 September military coups and 28 February, 27 April and 15 July military coups. In all these attempts, Kemalism was touted as a means of legitimacy, but the Kemalist thought itself suffered the most from this abuse.

Turkey has experienced an important transformation in which civilian control is ensured, especially with many constitutional and institutional changes made in the 2000s; However, the experienced July 15 attempt has shown that the issue of civil-military relations in Turkey maintains its importance and military coups still pose a threat to the country. In order for Turkish democracy to consolidate and reach Western standards, it is not possible to eliminate the purely praetorian structure. The removal of the tutelary mentality oil is only possible with the development and spread of democratic values. In Aydemir's words, the most important step to be taken in order not

to encounter a new military uprising in the future x-day is the declaration of will for civilian politics to implement self-directed reforms.

In this direction, a modern and contemporary new social contract that assimilates Western norms in terms of democracy excludes all military or civilian tutelary elements, guarantees the fundamental rights and freedoms of the individual, and in which all stakeholders make up the society should be put into practice, and the principle of separation of powers should be internalized with all its elements. The independence of the judiciary should be ensured and balance and supervision should be ensured. The law of parties should be implemented with an understanding that will make intra-party democracy effective, a new election system should be agreed upon by making changes in the election law, contributing to social reconciliation, reflecting the will of the voters to the parliament in a fair manner and maximizing the ability of representation.

GİRİŞ

Türkiye, kökleri Osmanlı'nın son dönemlerine dayanan, daha çok yapısal reformları ihtiva eden, toplumsal dönüşüm ile hukuki ve kültürel yapıda meydana gelen değişiklikleri kapsayan “pasif modernleşme”¹ hareketlerinin ortaya çıkmasından sonra şekil almaya başlayan ve Cumhuriyet'e intikal eden demokratikleşme sürecine girmiştir. İlk ve temel hedefi devleti kurtarmak olan bu girişimler, daha çok sivil ve askeri aydınların öncülüğünde, Batılılaşmayı bir zorunluluk olarak görerek, merkezin egemenliğini önceleyen bir fikriyatla kendini göstermiş, Osmanlı'dan devralınan ve devam edegelen “güçlü devlet geleneği” ile siyaseti dizayn etme gücünü elinde bulunduran “vesayetçi siyasi rejim” anlayışına dayanmıştır. Rejimin temellerinin neler olduğu konusunda toplumsal ve siyasal bir uzlaşımın sağlanamamış olması bürokrasi, aydın ve orduyu da içine alan toplumsal aktörlere hareket alanı açmış, “koruyucu entelijansiya” olarak tanımlanabilecek bu seçkin kadro, toplumu oluşturan diğer unsurlardan üstün gören bir anlayış çerçevesinde kendisini rejimin koruyucusu olarak siyaset yapmakla yükümlü addetmiştir.

Söz konusu koruyucu anlayışın bir tezahürü olarak ortaya çıkan 27 Mayıs 1960 askeri darbesi, gerek Cumhuriyet döneminin tecrübe ettiği ilk darbe olması gerekse ardından gelen darbelere ve cunta faaliyetlerine örnek teşkil etmesi nedeniyle ordunun siyaset üzerinde kurmuş olduğu egemenlik bağlamında önemli bir milattır. Çalışma, Cumhuriyetin kurucu değerlerinin

---

¹ Yönetici elitler tarafından başlatılan, toplumsal ve tarihsel planda yapısal dönüşümün ifade edildiği, merkezde biçimlenmiş modernite anlayışıdır bkz. (Kahraman 2010: 177-178).

örselendiği gerekçesiyle emir komuta zinciri dışına çıkılarak genç subayların gerçekleştirmiş olduğu 27 Mayıs darbesiyle askeri vesayet düzeninin yeni bir boyut kazandığına, 1924 Anayasası yürürlükten kaldırılıp, bireysel hak ve özgürlükler gibi önemli demokratik kazanımların elde edildiği 1961 Anayasasıyla da kendi demokratik ruhuna ters bir egemenlik anlayışıyla vesayetin kurumsallaşmasını sağlayıp, pretoryan bir yapının oluşmasına neden olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Türkiye özelinde sivil-asker ilişkileri konusunda kaleme alınan bir çok çalışma², daha çok askerî müdahalelerin siyaset kurumunu ne şekilde etkilediği konusuna odaklanmış, literatüre tek taraflı katkı sağlamıştır. Bunların bir çoğu askerin kendi içlerindeki iktidar çatışmalarını çoğu kez görmezden gelmiş, askerin kendi iç yapısını ne ölçüde etkilediğine değinmemiştir. Bu çalışma farklı bir pencereden bakarak ordu içindeki iktidar mücadelesine ışık tutmayı hedeflemektedir. Nitekim 27 Mayıs askeri darbesinin, Bab-ı Ali Baskını'na benzer bir şekilde, hiyerarşi dışında gerçekleşmiş olmasını ordu içindeki subaylarda cuntacı girişimlerin yeşermesine neden olmuştur.

Sivil-Asker İlişkilerine Dair Kavramsal Bir Çerçeve

Modernleşme sürecini tamamlayamamış; fakat bu yolda demokrasiyi yönetim biçimi olarak tercih etmiş ülkelerde ordu, kendi sınırları içerisinde kalmayarak siyasette aktif bir rol üstlenebilmiş, modernleşmeye önderlik eden itici bir güç olarak siyasal ve ekonomik kararların alınmasında etkili olmuştur (Öztürk 2006: 30). Siyaset içindeki ordunun bu etkisi siyaset bilimi literatürüne pretoryanizm olarak geçmiş ve alanında uzman birçok kişi tarafından ele alınmıştır.

Örneğin Claude E. Welch'e göre pretoryanizm, her bir grubun diğerleriyle mücadele ettiği ve siyasal kurumların çatışma sürecini yönetmekten uzak olduğu toplumlara ifade etmektedir. Ona göre bu gruplar arasında yer alan ve çeşitli nedenlerden ötürü hoşnutsuz olan subayların zayıf ve kurumsallaşmamış siyasal sistem içinde kendi bireysel veya grupsal çıkarları için siyasete müdahale edebilme olasılıkları oldukça yüksektir (1972: 203).

Birsen Örs (1996: 3) ise “*Türkiye’de Askeri Müdahaleler Bir Açıklama Modeli*” adlı çalışmasında pretoryanizmi, askerin fiili olarak güç kullandığı veya çeşitli nedenlerle askerlerin üzerindeki sivil kontrolün ortadan kalktığı, siyasal sahnede hâkim siyasal güç olarak sivil

² Örneğin bkz.: (Hale 1996; Karpas 2010; Özdemir 1989; Öztürk 2006; Özdağ 2006, Kayalı 1994).

siyasetçilerin değil askerinin yer aldığı bir durum olarak telaffuz edilmekte ve daha çok yeni kurulan demokrasilerde veya demokratikleşme çabası içinde olan ülkelerde ortaya çıkabilecek önemli bir sorun olarak görmektedir.

Sivil-asker ilişkileri literatüründe önemli bir yer edinmiş olan ve “sivil kontrol” önermesiyle gündeme gelen Samuel Huntington, pretoryanizmi siyasal katılımın sınırlı, yönetsel etkinin yüksek düzeyde olduğu ve siyaset sahnesinde askerinin aktif rol aldığı bir yapı olarak tanımlamaktadır. Ordunun siyasete yönelik müdahalesini, askeri profesyonellik seviyesinin düşüklüğü ile ilişkilendiren Huntington, askeri darbenin ise mesleki nitelikleri itibarıyla askeri değil, siyasal bir olay olduğunu savunmaktadır. Huntington bunun için 1908-1922 yıllarındaki Türkiye’yi örnek göstermektedir. Ona göre ordu içinde bulunan subaylar, kontrolü ele geçirmek için sürekli mücadele içinde olup, müdahaleyi bir siyasal çözüm olarak görmek, bunu da sivil sosyal unsurlarla birlikte gerçekleştirmektedir (Huntington 1956: 678’den akt.: Örs 1996: 17-24).

Janowitz’in önermesi ise Huntington’un Türkiye tespitiyle örtüşmektedir. Çünkü Janowitz, siyasi bilince sahip, işlev ve uzmanlıkları sivillerinkiyle örtüşen subayları kabul etmekle birlikte, politikaya duyarlı ve toplumla bütünleşmiş bir ordu modelini savunmaktadır (Janowitz 1971: 78’den akt.: Burk 1993: 177).

Sivil-asker ilişkileri konusunda çalışan akademisyenlerin bir diğeri olan Perlmutter “*The Praetorian State and the Praetorian Army*” adlı ses getiren çalışmasında pretoryanizmi, demokratik kurumların yerleşmediği ülkelerde diğerlerine göre daha sıklıkla görülen bir durum olarak özetlemektedir. Ona göre bu toplumlarda anayasal değişiklikler ordu tarafından yapılır ve ordu sık sık yönetime müdahil olur. Perlmutter, “koruyucu zihniyetle” askeri idare için bir zaman sınırlaması koyup ve hükümeti “kabul edilebilir” bir sivil rejime devretmek için gerekli düzenlemeleri yapan orduları hakem tipi, iktidarı bir araç değil amaç olarak gören ve düzenlemeleri kalıcı olmak üzere yapan orduları da yönetici tipi ordular olarak ikiye ayırmaktadır (1969: 390). Türkiye Osmanlı’dan miras kalan bu protoryan yapısıyla yukarıda zikredilen tespitleri de bünyesinde barındırmaktadır.

Pretoryan Yapının Tarihsel Kökleri

Osmanlı Devleti’nin çözülme sürecine girmesiyle birlikte ordu, önceki klasik dönemde tecrübe edilen toprakları koruma ve padişahın bu topraklara hükmetmesindeki anahtar rolünü yitirmiş; siyasallaşmanın giderek vücut bulduğu ve klasik dönemde padişahın otoritesine tabi olan

konumundan sıyrılmıştır. Bu bağlamda yeniçerilerin eylemlerine işaret etmek klasik dönemdeki ordu-siyaset ilişkilerini önemli ölçüde değiştiğini göstermesi bakımından önemlidir. Yönetime muhalefetin yoğunlaştığı yıllarda yeniçeri saflarındaki isyanlar padişahların tahttan indirilmesine hatta ölümüne yol açmıştır.

II. Mahmut tarafından 1826'da yeniçeriler lağvedilmesi sonrasında klasik dönemin kurumsallaşma yapısı özellikle ordu bağlamında büyük ölçüde değişime uğramış olsa da bu dönemde açılan askeri okullar, yine yönetime muhalif askerlerin çıkmasına sebep olmuştur (Özkan 1985:1215, 1261). Nitekim Tanzimat döneminde asker-sivil ilişkileri bağlamında önemli bir olay olarak değerlendirilen Kuleli Olayı, (1859) ordu ve siyaset arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından dikkate değerdir (Hale 1996: 33).

1889'da Mekteb-i Tıbbiyede kurulan İttihad-i Osmanlı Cemiyeti söz konusu muhalif seslerin vücut bulduğu bir örgüt olarak ortaya çıkmıştır. 1895 itibariyle bu yapılanma Fransa'da kendine Jön Türkler adını vermiş, 1876 – 1908 arası, ordu - siyaset – devlet odaklı bir okumada ordunun dominant rolü oluşum sürecine girmiştir. Bir başka ifadeyle 1876'da olduğu gibi muvazzaf subayların desteği olmadan, sultanın otoritesine karşı durmak çözülme dönemi de olsa zordu. Ancak açılan askeri okullar kanalıyla mektepli subay kesiminin yoğunluk kazanan istibdat karşıtı duruşu ve siyasileşmesi sebebiyle yönetime muhalif sesler ordu desteğiyle vücut bulabilmiştir (Burak 2011: 48).

Öte yandan, 1876 yılında ilan edilen Kanun-i Esasiye'nin gerçekte askeri bir darbe niteliğinde olduğu da ileri sürülmüş, padişahın yetkilerine kimi kısıtlamaların konulması gerektiğine inanan üst düzey sivil ve askeri memurlar grubu bu harekette etkin rol oynamışlardır. Bu anayasal devrim Tanzimat'ın asker ve sivil isimlerinin aktif rolünün ürünü olarak değerlendirilebilir (Özkan 1985: 1215-1261).

II. Abdülhamit Dönemi'nde ordu hem teşkilat yapısı hem de teknik donanım bakımından çağdaş bir görünüm kazanmıştır; fakat askerler arasında terfi yolsuzlukları gibi şikâyetlerin artması ve bunların giderek rejime duyulan güvensizlikle çakışması Osmanlı ordusunu aktif politikanın içine sürüklenmesine yol açmıştır. Keza yeni okullardaki pozitivist eğitim tarzı askeri öğrencileri adeta harekete geçirmiş, istibdat rejimine hoşnutsuzluklarını perçinleyen bu eğitim tarzı ile askerler, kendilerini değişimin öncüleri olarak görmeye başlamışlardır.

Ordu içerisinde yaşanan ayrışmalar, büyük çapta siyasi ve askeri olayların yaşanmasına neden olmuştur. Keza siyasi iktidarın ordunun öncülüğünde el değiştirdiği 31 Mart vakası, Halaskar Zabitan ve Bab-1 Ali Baskını gibi tecrübeler bir dönemin kapıları aralanmıştır (Ahmad 1985: 21-22).

1912'ye kadar hem iktidarı denetleyen hem de iktidar olmayı hedefleyen bir güç olan İttihat ve Terakki ya da Ortaylı'nın deyimiyle "Bab-1 Âli diktatörleri" (2013: 101), 1913 yılında Kamil Paşa Hükümetine karşı gerçekleştirilen Bab-1 Âli baskınıyla tam iktidarını kurmuş ve fiilen tek hâkim parti haline gelerek Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar iktidarda kalmayı sürdürmüştür. Devleti kurtarma fikrinin ağırlık kazanmış olduğu bu dönemde ordu-aydın-bürokrasi etkinliği ve onun oluşturduğu iktidar yapısı, siyaset üzerindeki etkisini arttırmış, Türk siyasal modernleşmesi bütünüyle bu blok ve onun çatışma ihtiyacını hissettiği kesimlerle arasındaki gerilimin öyküsüne dönüşmüştür. Aktif rol ise orduya verilmiştir (Kahraman 2010: 55-56). 23 Ocak 1913'de Balkan Harbi'nin yoğun günlerinin yaşandığı bir dönemde cereyan eden Bab-1 Âli Baskını, iktidarın küçük bir cuntacı grup tarafından değiştirilebileceğini göstermiştir. Böylece darbe yoluyla iktidara geçmek meşru olmayan; ama fiiliyatta tecrübe edilen bir araç olarak kabul edilmiştir.

İttihat ve Terakki'nin siyasi hayata müdahaleyi kendilerine hak görmesi ile parlamenter rejime olan zayıf inançları, parlamento tecrübesinin siyasi hayata olan demokratik katkısını zedelemiştir (Demirci 2007: 22-27). Konu hakkındaki politika tahlillerinde Enver Bey'in, Meşrutiyetin ilanı sırasında sarfetmiş olduğu "Devleti kontrol edebilmemiz için parlamentonun lüzumuna inanıyorum; ama iç sulh için hükümet Neron'dan daha sert olmalıdır (...) Asker olarak ben ordunun mutlakıyetine inanırım, iktidarı paylaşmak isteyen bütün vasat kafaları ezmek lazım" (Hanioglu 1989: 174) ifadesi parlamentoya olan güvensizliği göstermesi bakımında oldukça kayda değerdir.

Devlet örgütüne egemen olan bürokratik seçkinler ya da Özbudun'un ifadesiyle Cumhuriyet Türkiye'sine devredilen bu "seçkin bürokratik yönetim geleneği" (Özbudun, 1995: 5) Osmanlı dönemindeki önemli değişimlerde oynadıkları rolü, Cumhuriyet Türkiye'sinde de uzun süre sürdürmüşlerdir (Çaylak 1998: 21-98). Hanioglu'na göre Jöntürk düşünür ve siyasetçilerinin Gustave Le Bon'un kitlelerin psikolojisine dair fikirlerinden etkilenmiş olması, bu düşüncenin altında yatan yegâne nedendir. Zira bir elit tarafından yönlendirilmeyen halkın irrasyonel

davranacağına dair korkular, söz konusu siyasetçilerde derin izler bırakmıştır. O nedendir ki Osmanlı reformcularının benimsemiş olduğu yukarıdan yönlendirilen dönüşüm modeli, Kemalistler için de ideal bir yöntem olarak benimsenmiş, Cumhuriyet'e aktarılmıştır (Hanioglu 1990: 173-178'den akt.: Zürcher 2009: 51-54).

Tek Parti Döneminde Ordunun Konumlanması

Cumhuriyet Türkiye'sinin siyasal yapısına hakim olan, Cumhuriyeti kuran kadronun arzuladığı reformları hayata geçirmek ve modernleşme hedefine ulaşmak anlamında kapsayıcı bir ideoloji olarak ortaya konan Kemalizm, nüvesinde barındırdığı memur, subay ve aydınlardan oluşan "seçkin bürokratik yönetim geleneği" siyasal rejimin kontrolü altında bulunan orduya söz hakkı tanımış (Plaggenborg 2014: 163), ordu ülkenin kurucu ve koruyucu aktörü olarak siyasetle iç içe geçmiştir. Ancak bu iç içelik Atatürk döneminde siyasal sistemi tehdit eden değil, aksine pekiştiren bir yapı olarak kendisini göstermiştir. Zira egemenliği ve orduyu kullanma hakkını Meclise veren Atatürk, Kurtuluş Savaşı sona erdikten sonra II. Meclis'te yapmış olduğu konuşmada orduyu "devletin bağımsızlığının, millet ve memleket hayatının yegâne bekçisi" (Parla 1991: 167) olarak nitelendirmiştir.

Bu anlayışa ters gibi görünen "1923 yılında ordu mensuplarından istifa hakkına sahip olmayanlarla, istifa ve emeklilik hakkına sahip olup da genel seçimlerin ilanından başlayarak on gün içinde usulüne uygun olarak istifa etmeyenlerin ya da emekliliklerini istemeyenlerin TBMM üyeliğine seçilemeyeceğini (m.1), veya seçilen ve o sırada mecliste bulunan ordu ve kolordu komutanlarının, komutanlık görevlerinden ayrılmadıkları sürece meclis görüşmelerine katılamayacaklarını öngören kanun"³ Meclisten geçirilmiş, 1924 Anayasası'nın 23. maddesi de söz konusu düzenlemeyi "hiç kimse aynı zamanda hem milletvekili hem de hükümete bağlı bir memuriyette bulunamaz" demek suretiyle anayasal düzeye taşımıştır (Yıldırım 2017: 105). Zira Cemil Koçak'a göre Atatürk, ordu politikaya karışmasın diye bir ifade kullanmamıştır. Koçak bu düşüncesini "Atatürk bunu söyleyemez; çünkü bunu diyebilmesi için kendisinin de üniformasını çıkarması gerekiyor"⁴. O dönemde ise üniformayı kimse çıkaramazdı. Çünkü bütün iktidar

³ Bkz.: Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne İntihab Edilen ve Edilecek olan Bilumum Mensubin-i Askeriyenin Tabi Ocakları Şerait Hakkında Kanun, Sayı.385, Tarih 19.12.1923.

⁴ Üniforma konusu Millî Mücadele'nin ilk yıllarından ortaya çıkmış olan bir mevzudur. İlk olay Erzurum Kongresinde yaşanmıştır. Kongreye katılan bazı üyeler Atatürk'e karşı "paşalık üniformasını bırak, bizim gibi ol" diyerek tepki göstermişlerdir (Atay 2004: 187). Söz konusu Kongre'de Karabekir de Atatürk için "Kongreye başkan seçiliyor riyaset

mücadelesi, ordu içinde ve ordu aracılığıyla yapıyordu. Hepsi de muvazzaf askerdi onların, isterlerse karargâhta oturuyorlar, isterlerse Meclis'e geliyorlar. Hiçbiri eski asker değil bunların. Mesela Atatürk (...) Hem cumhurbaşkanı hem muvazzaf askerdi. Maaşını Genelkurmay'dan, yani Millî Savunma Bakanlığı'ndan alıyordu. Diğerleri de öyle. Hiçbiri emekli asker değildi. Zaten buradaki asıl sorun üniforma değildi. Asıl sorun komuta yetkisiydi" (Koçak 2015: 88'den akt.: Yıldırım 2017: 107) diyerek kanıtlamaya çalışmıştır.

Asker'e olan itimadını 1938 yılında verdiği bir beyanatta sürdüren Atatürk, "Türk vatanının ve Türklük camiasının şan ve şerefini, dâhili ve harici her türlü tehlikelere karşı korumaktan ibaret olan vazifeni her an ifaya hazır ve amade olduğuna benim ve büyük ulusumuzun tam bir inanç ve itimadımız vardır" (Atatürk 1997: 331) demek suretiyle askerinin sistemin içinde "muhafız" kimlikle var olması gerektiğine olan inancını dile getirmiştir. Seneler sonra eski Milli Birlik Komitesi (MBK) üyesi Orhan Erkanlı'nın "Türk subayının yetişme tarzı, diğer ordulara hiç benzemez. Diğer ordularda subaylık herhangi bir devlet hizmeti gibi, profesyonel meslektir. Bizde ise, bir mesleğin çok üstünde milli bir vazifedir, devlet muhafızlığıdır" tespiti bu bakış açısının bir izdüşümüdür (1972: 375). Pretoryan bir model içeren bu görüş, ileride orduya Atatürk'ün ordusu olduğu, devleti ve milleti koruma ve kollama görevinin Atatürk'ün bizzat kendisi tarafından orduya verildiği şeklinde yorumlanacak, seçkinin vesayetinin referans noktasını teşkil edecektir.

Nitekim Atatürk algısında egemenlik, "kollektif şuuru" belirli bir düzeye ulaşınca kadar halka ait olamazdı. Atatürk, milletin daha uygar bir yaşam için gerekli olan aşamalardan geçmesi gerektiğini düşünmekteydi. Bu konuda seçkinlere düşen görev, gelişimin niteliğini belirlemek ve bu gelişme sürecini hızlandırmaktı. Atatürk, dönüşümün henüz aydınlanmamış olan milletle değil, millet adına aydınlanmış, seçkinlerce yukarıdan aşağıya bir yöntemle gerçekleşeceğini ifade etmiştir (Afet İnan 1983: 43). Onun "daimî bir meclis teşkil etmeyi ve bu meclisle tasavvur ettiğim inkılâp safahatını beraber geçirmeyi düşündüm" (Atatürk 1996: 425) sözleri de ilk başta meclisi bir siyasi katılım ve temsil organı olmaktan çok, seçkinlerin politikalarına meşruiyet sağlayıcı bürokratik bir kurum olarak öngördüğünü göstermektedir. Zira onun gözünde yeni rejimde orduya biçilen rol, 10 Haziran 1935 yılında "2771 Sayılı Ordu Dâhili Hizmet Kanunu"nun 35. maddesinde

---

kürsüsüne mirliva üniforması ve padişah kordonuyla çıkması, münasebetsiz bir muameleye kendilerini maruz bırakıyor: Gümüşhane delegesi Zeki Bey, başkanlık kürsüsünden 'Paşa evvelâ arkanızdaki elbisenizi ve göğsünüzdeki kordonunuzu çıkarın da sonra başkanlığa başlayın. Tahakkümden korkuyoruz' dediğini aktarmıştır (Karabekir 1988: 78).

“Ordunun vazifesi, Türk yurdunu ve Teşkilatı Esasiye Kanunu ile tayin edilmiş olan Türk Cumhuriyetini kollamak ve korumaktır” ibaresiyle ortaya konmuştur. Tecrübe edilen Şeyh Said ve Dersim isyanları ile Menemen Olayına verilen cevap söz konusu kanunun vermiş olduğu yetkiyle bastırılmıştır. Atatürk’ün bu yaklaşımıyla ordu, Kemalist ideolojiyi içselleştirmiş ve sonradan bu ideolojinin yeniden üretilip yorumlanmasında baş aktör rolünü oynamıştır. Bu ise Cizre’ye göre ordunun siyaset dışı ve üstü olarak sürekli siyasete müdahale edebilmesi için önemli bir kapasite ve alan yaratmıştır (Cizre 2001: 156). Bir bakıma ordu gündelik siyasetin değil de “yüksek siyasetin” öznelliğine yönelmiştir.

Benzer bir şekilde bu kanun, ilk başlarda ordu mensuplarını siyaset sahnesinin dışında tutmuş olsa da daha sonraları çok partili hayatta, ordunun siyaset sahnesindeki aktif yeri için temel dayanak noktasını teşkil etmiştir. Bu konudaki ilk girişim Atatürk’ün ölümünün hemen ardından gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı seçiminde kendisini göstermiştir. Nitekim seçim arefesinde TBMM’den milletvekillerinden oluşan bir heyet, ordunun komuta merkezi olan Genelkurmay’a giderek ordunun cumhurbaşkanlığı konusundaki düşüncelerini öğrenmek istemiş, Genelkurmay ise Meclisin üzerinde bir kuvvet tanımadığını, bunun için de herhangi bir tavsiyede bulunmayacaklarını, Meclisin en isabetli seçimi yapacağını” (Gündüz 1973: 217) ifade etmiştir. Ancak dönemin Birinci Ordu Komutanı Fahrettin Altay, Genelkurmay’ın bu tavrına karşı çıkmış, gerekçesini de kolordu ve tümen komutanlarıyla yaptıkları toplantıda İnönü’nün Cumhurbaşkanlığının daha hayırlı olacağına karar verdiklerini söyleyerek, “Cumhurbaşkanlığı makamı rastgele bir kişinin getirileceği bir makam değildir” (Gündüz 1973: 217-218) diyerek dile getirmiştir. Pretoryan siyasal bir yapının izlerini nüvesinde barındıran bu tecrübe, kurucu ve koruyucu unsur olarak ordunun, Atatürk’ün yokluğunda, gerekirse siyasete müdahil olacağını da ortaya koymuştur. Nitekim İsmet İnönü’nün cumhurbaşkanı olmasının ordunun onayıyla gerçekleşmesi, ordunun rejim üzerindeki somut ağırlığının en can alıcı göstergesidir.

Atatürk’ün ölümünden sonra gerek demokrasi gerekse asker-sivil ilişkilerinde Atatürk’le benzer uygulamalar içerisinde bulunduğu gözlemlenmiştir. Keza Milli Şef İnönü, bir yandan demokrasiye inanmış, ona olan güvenini vurgulamış, farklı mecralarda bu arzusunu dile getirmiş, diğer yandan da orduyu kendi tarafında tutmak istemiştir. İnönü’nün “bizler kurmay subaylardık, her şeyi aramızda konuşur, yargılara varır, sonra çevreye ve üsttekilere yukarıdan aşağı bakardık. Şimdi de yine kurmay subaylar vardır. Bizim bu işimiz onların arasında konuşulmaktadır ve

yargılara varılmaktadır. Ülkenin bir aydın düşünürleri vardır, onları hesaba katmak zorundasın” (Heper 1999: 122) sözleri askerın siyaset üzerindeki etkiliğini göstermesi bağlamında kayda değerdir. Yine onun “şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır⁵. Eğer vatandaş için başka [çıkarcı yol yok] kanaati zihinlere ve bütün müesseselere yerleşirse, [o zaman] ihtilal meşru bir hak olarak kullanılacaktır” ifadesi de ülke siyasetinin askerın gölgesinde şekillenebileceğinin en açık göstergesi olarak değerlendirilmelidir. İktidarın etkin bir parçası olan ve yukarıda zikredilen düşüncelerle yoğrulan aydın, asker ve sivil bürokrasiden oluşan iktidar eliti, Turhan’a (2000: 185) göre “1946’dan sonra toplum içindeki gücünü eşraf ve burjuvaziden kurulu bir yapıya kaptırmıştır. İktidara gelen bu toplumsal güçler, asker ve sivil bürokratların yüzyıllık uğraşları sonunda çizdiği ‘şema’ nın tersine davranmışlardır”. Koruyucu bir refleksle buna karşı duran aydın, asker ve sivil bürokrasiden oluşan seçkin yapı, tavrını 27 Mayıs’ta bonapartist bir yöntemle ortaya koymuş, yeni ortaya çıkan sosyo-ekonomik gruplar önlenmeye çalışılmıştır. Yani bir bakıma Tanzimat’tan beri topluma öncülük etmeye çalışan bürokratik kadro, II. Dünya Savaşı’ndan sonra yeni burjuvazinin önderliğindeki iktidara sınır koymak istemiş (Turhan 2000: 188), ülke demokrasi hedefinden pretoryan bir yapıya savrulmuştur.

27 Mayıs Darbesi

27 Mayıs 1960 günü Türk Silahlı Kuvvetler, Demokrat Parti (DP) Hükümetini devirerek yönetime el koymuştur. Ordunun bu müdahalesinde DP’nin hükümet döneminde Cumhuriyetin kuruluşundaki aydınlanmacı pozitivist temelli, tepeden inmece paternalist modernleşme anlayışının ortadan kaybolması ciddi etki etmiş, müdahale merkezi yani orduyu da içene alan aydın ve bürokratik zümrenin değerlerini önceleyen, koruyucu bir yaklaşım çerçevesinde yapılmıştır.

Kahraman’a göre Türk siyasetinde modernleşmeyi başlatan kurucu elit zümreyi oluşturan ordu-bürokrasi-aydınlardan oluşan merkez içindeki Silahlı Kuvvetler, müdahalede başat rolü oynamış ve 1950’de muhalefete bırakılan iktidar 1960 askeri darbesiyle geri alınmıştır (Kahraman 2010: 244). Genç subaylar tarafından emir komuta dışına çıkılarak gerçekleştirilen darbe, etkilerini daha uzun bir süre devam ettirecek olan ordu içi hiyerarşinin çok sorunlu bir hale gelmesine yol açmıştır (Kahraman 2012: 319). Nitekim Başbakan’a ulaşan beyannamelerden birisinde, “Biz Bab-

---

⁵ MBK üyesi Erkanlı (1972: 310-311) darbeye İnönü’nün bu sözleri sonrasında hız verdiklerini “İsmet Paşa’nın Meclis’te “Şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır” dediği günün gecesi İstanbul’da bulunan arkadaşlarla toplanarak bu sözün manasını değerlendirdiğimizi hatırlarım. Bizim için en önemli problemlerden birisi İsmet Paşa faktörü idi (...) O gece anlaşıldı ki: Paşa bizimle olmasa dâhi, ihtilalin karşısında vaziyet almayacaktır (...) Bu sonuç bize güç ve hız verdi” sözleriyle ifade etmiştir.

ı Âli baskını yapan birkaç subaydan çok daha kudretliyiz” denmesi, alt kadroların kendi içlerinde işleri nereye kadar götürebileceklerini ortaya koymaktadır (Özdağ 2006: 32-33).

27 Mayıs'ta ordunun “demokrasiyi savunma ve baskıya karşı direnme” (Kapani 1970: 6-7) adına siyasete müdahale etmesi, Cumhuriyet'in kuruluş kodlarına olan ideolojik bağlılığını pekiştirmiştir⁶. Bu girişimde müdahaleyi yapan subayların İnönü'ye olan bağlılıklarının payı oldukça yüksektir. Nitekim darbenin başında yer alan Cemal Gürsel'in İnönü'yü arayarak bağlılıklarını bildirmesi bu düşüncüyü doğrulamaktadır (Aydemir 1999c: 450). MBK üyesi olmakla birlikte 27 Mayıs Darbesi sonrası, Kara Harp Okulu Komutanlığına atanacak olan Kurmay Albay Talat Aydemir'e (2010: 377) göre “o andan itibaren İnönü, [Cemal Gürsel'i] ve MBK'ndeki bazı Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'ye yakın görünen şahısları hemen avucu içine alıvermiş ve ihtilal idaresi boyunca onları perde arkasından kukla gibi oynatmıştır. O nedenledir ki 27 Mayıs İhtilali de CHP namına İsmet Paşa kaprislerine feda edilerek dejenere edilmiştir”.

Müdahaleden sonra Türk siyasi hayatı açısından önemli bir dönüm noktası olarak görülen 1961 Anayasası kabul edilmiştir. Yeni bir düzen öngören Anayasa, muhteviyatı itibariyle sivil idareye daha çok sistemi işletme görevi vermiş, askere ise “hakem rolünü” vererek ordunun sütte gerisinden siyasete yön vermesini amaçlamıştır. Müdahale, Atatürk döneminden beri korunan, rejime olan ideolojik bağlılığı pekiştiren seçkinci, bürokratik vesayetçi yönetimin tohumlarını atmış, hiyerarşi dışı cunta geleneğini başlatarak pretoryan bir yapının oluşmasını sağlamıştır.

Nitekim anayasanın kabulünden hemen sonra şekillenmesi beklenen hükümet kurma çalışmaları, Albay Talat Aydemir tarafından “Zabıt Varakası” olarak nitelendirilen, 21 Ekim protokolüyle sekteye uğramıştır. Ancak böyle bir müdahale planının yürürlüğe konulmasıyla kurum olarak ordunun zarar görebileceğine inanan üst rütbeli subaylar, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay Başkanlığında toplanarak sivil yönetime kendilerince sağlıklı bir şekilde geçme adına “arabulucu bir yöntemle sivil siyaseti şekillendirme adına” bir uzlaşma planı hazırlamışlardır (Aydemir 2010: 82).

---

⁶ Erdelhun'a göre darbe orduda istedikleri rütbe ve makama erişemeyenlerin rol aldıkları bir cuntacı hareketti. Ona göre ordunun siyasete karışmasıyla darbe süreci başladı. Örfi idare ilan edilerek ordu politik görevlere sokuldu (Uğur ve Gürlek 2012: 40).

Bir çıkış güvenceleri kurumu olan “seçim sürecinin manipülasyonu” tecrübesinin yaşandığı “Çankaya Protokolüyle” subaylar, birtakım garantiler elde ederek yönetime müdahale etme fikrinden vazgeçmişlerdir (Yıldırım 2017: 69). Aydemir, Çankaya protokolünü imzalayanların ve TSK’nın zoru ile tatbik ettirenlerin referandum ile kabul edilen 1961 Anayasası’nı ihlal etmiş olduklarını belirtmektedir (Aydemir 2010: 253).

Komutanların talepleri, 24 Ekim tarihinde siyasi parti liderlerine duyurulmuş, yapılan pazarlıklar sonucunda siyasi liderler MBK’nin emekliye sevk etmiş olduğu subayları görevlerine iade edecek yasal düzenlemeleri yürürlüğe koymamayı, Yassıada’da mahkûm bulunan DP’liler için genel bir af çıkarmamayı ve Gürsel’i cumhurbaşkanlığına seçmeyi kabul ederek hükümetin İsmet İnönü başkanlığında kurulmasına da destek vereceklerini taahhüt etmişlerdir (Hale 1996: 213-214).

Çankaya protokolü sonucunda kurulan birinci İnönü hükümeti, bakanlıkların eşit şekilde paylaşıldığı bir CHP- Adalet Partisi (AP) koalisyonuyla şekillenmiştir. Ancak ordunun siyaseti dizayn etme fikrinin bir tezahürü şeklinde zorlama ile kurulmuş olan böyle bir hükümetin politikalarında aksaklıklar baş göstermiştir. Nitekim gerek 27 Mayıs öncesinde siyasi kutuplaşmanın tarafları olan bu iki partinin hükümet içindeki uyumlu çalışmasında yaşanan sıkıntılar, gerekse 1961 Anayasası ile öngörülen bir dizi işin aksaması kamuoyunda genel bir huzursuzluk yaratmış, bu ise ordu içindeki yeni darbe isteklilerinin umutlarını güçlendirmiştir⁷. Albay Talat Aydemir de mevcut koşullarda umudu yeşeren askeri müdahale taraftarı subaylardan birisidir.

Albay Talat Aydemir’in Darbe Girişimleri

Albay Talat Aydemir’in 22 Şubat 1962 tarihinde gerçekleştirdiği darbe girişimi, demokratik kurumların tam manasıyla yerleşemediği, siyaset sahnesinde askerinin aktif rol aldığı pretoryan yapının en önemli ve güçlü kanıtı olarak ele alınmalıdır. Müdahale girişimi, 27 Mayıs askeri darbesinin amacına ulaşmamış olması; ihtilal öncesindeki siyasi kutuplaşmanın yeni siyasi kurumlar tarafından benzer şekilde devam ettirilmesi gerek Türkiye Büyük Millet Meclisinde gerekse Cumhuriyet Senatosunda bir kısım siyasilerin ordu ile halkı karşı karşıya getirme çabası içine girmiş olmaları gibi nedenlere dayandırılmıştır. Öyle ki daha çok ordunun itibarını zedelemeye varan bu gibi hadiseler ordu içinde tepkilere neden olmuş, kışlalarda ardı sıra

---

⁷ Talat Aydemir Çankaya Protokolünden rahatsız olan albaylardandır. Bkz.: (Aydemir 1968:111).

toplantılar yapılmış ve subaylar arasında ülkenin gidişatına dair tartışmalar olağan bir hal almıştır (Örtülü 1979: 201).

Bu siyasi ortamda, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay 19 Ocak 1962 tarihinde, Genelkurmay karargâhında, askeri müdahale söylentilerinin bertaraf edilmesi ve İnönü hükümetine destek sağlanması amacıyla komuta konseyi toplantısı gerçekleştirmiştir. Toplantıya katılan komutanlar ile generaller Cevdet Sunay'ın askeri müdahale heveslerinden vazgeçilmesi önerisini ve İnönü hükümetinin desteklenmesini benimsemiş olmalarına rağmen başta Talat Aydemir olmak üzere karacı albaylar, askeri müdahalenin gerekliliğini savunmuşlardır. Nitekim bu düşünce, 9 Şubat 1962 tarihinde İstanbul'da Korgeneral Refik Tulga⁸ başkanlığında 59 subayın katılımıyla gerçekleştirilen bir toplantıda hayata geçirilmiştir. Buna göre 28 Şubat 1962 tarihinden önce olmak üzere hiyerarşik bir düzen içinde, askeri bir müdahale yapılması kararı alınmış, müdahale sonrasında yapılması düşünülen kararlar ise sekiz maddeden oluşan bir protokole bağlanmıştır.

Başbakan İsmet İnönü, 9 Şubat protokolünden haberdar olur olmaz önce Genelkurmay başkanı Orgeneral Cevdet Sunay ve Hava Kuvvetleri Komutanı Korgeneral İrfan Tansel ile bir araya gelerek, ordu içindeki hükümet karşıtlarının etkisiz hale getirilmemesi durumunda ülkede gerginliğin süreceğini dile getirmiş hemen akabinde 19 Şubat 1962 tarihinde eylemci albaylarla bir toplantı daha yapmayı uygun bulmuştur. Toplantıya generallerden Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel, Kara Kuvvetleri Komutanı Muhittin Önür, Jandarma Genel Komutanı Abdurrahman Doruk ve eylemci subaylardan Talat Aydemir, Necati Ünsalan ve Selçuk Atakan katılmıştır. Toplantıya Selçuk Atakan'ın: "İhtilalin siz başımızda olarak yapılmasını istiyoruz. Mademki arzu etmiyorsunuz, söylenecek bir şey yoktur. Biz alttan gelen tazyiki güçlkle önleyebiliyoruz. Eğer bizi bu tazyiklerin teşvikçisi olarak değerlendiriyorsanız, derhal istifamızı verelim. Yarın, öbür gün bizi ordudan bu suçu yükleyerek ayırmayın" (İsen 1964: 217-2018) sözleri damgasını vurmuştur. Selçuk Atakan'ın bu sözleri üzerine Cevdet Sunay "Böyle bir şey düşünmüyorum" diyerek İstanbul grubunu hükümete karşı bir askeri müdahale fikrinden vazgeçirmiş; ancak, Ankara'daki eylemci subayları fikrinden vazgeçirememiştir.

⁸ 27 Mayıs 1960 müdahalesi ile İstanbul valiliğine getirilmiştir. Bu görevi, 26 Şubat 1962 tarihine kadar ifa etmiştir. 1964 yılında Genelkurmay İkinci başkanlığı yapmıştır.

Ankara grubunun darbe fikrinden caymadığının görülmesi üzerine, Genelkurmay Başkanı, Başbakan İsmet İnönü'nün bilgisi dâhilinde bir plan hazırlamıştır. Plan'a göre "24 Şubat 1962 gece yarısı Hava Kuvvetleri alarma geçirilecek ve alarm üzerine harekete geçeceği tahmin edilen Aydemir yanlısı subayların bulunduğu birlikler sözde suçüstü yakalanıp eylemci subaylar tutuklanacaklardır. Tutuklanmalar sonrasında da eylemci subaylar orduda disiplini bozdukları gerekçesiyle emekliye sevk edilecek ve böylece hükümete karşı muhtemel darbe girişimi doğmadan engellenmiş olacaktır." 20 Şubat 1962'de uygulamaya konulan plan verilen alarmın bir tuzak olduğunu sezen eylemci subaylar tarafından hemen anlaşılmış ve Sunay'ın öngördüğü şekilde bir hata yapılmamıştır. Fakat eylemci subayların kendilerine karşı kurulan tuzağı anlayarak, bu tuzağa karşı tedbirli davranmalarına rağmen, Genelkurmay başkanı Cevdet Sunay, eylemci subaylara, başka yerlere nakledileceklerini bildirmiştir. Talat Aydemir, Selçuk Atakan ve Necati Ünsalan ise suçu reddetmişler ve kendilerine tuzak kurulmuş olduğunu anladıklarını, hata yapmadıklarını, nakillerin gerçekleşmesi halinde kendilerinin suçlu olarak nitelendirilmelerinin sabitleneceğini ifade etmişlerdir (Aydemir 1968: 130-133). Talat Aydemir ayrıca yaşananlarla ilgili Genelkurmay Başkanlığına sunulmak üzere bir de rapor kaleme almıştır. Raporunda, tayinleri yapılan subayların tayinlerinin durdurulması ve planın uygulanmasından sorumlu olduğunu düşündüğü Genelkurmay 2. Başkanı Memduh Tağmaç'ın durumunun gözden geçirilmesi istenmiştir. Genelkurmay başkanı ise bu raporu dikkate almayarak tayinleri gerçekleştirmiştir. Bunun üzerine, Talat Aydemir, tayinlerin gerçekleştirilmesine olan itirazını basın yoluyla: "Ülke bir barut fıçısı gibidir. Ben de elimde bir meşale tuttuğum halde fıçının üzerinde oturuyorum, canımın istediği anda fıçıyı havaya uçurabilirim. Karşımda bulunanlar parmak bile oynatamazlar" (Yalman 1997: 1716) diyerek kamuoyuna duyurma yolunu seçmiştir.

Talat Aydemir ve arkadaşları bu duyurunun hemen akabinde zaman kaybetmeden darbe programlarını hayata geçirmeye yönelmişlerdir. Darbe günü için 21 Şubat 1962 akşamında karar kılınmış, harekâtın parolası "halaskar", işareti ise "fedailer" olarak belirlenmiştir. Girişimden haberdar olan Genelkurmay Başkanlığı başta Genelkurmay ve Meclis etrafında askeri tedbirler almışsa da ordudaki saflaşmanın baş göstermesine engel olamamışlar, kimi birlikler Aydemir yanlısı kimileri ise hükümet yanlısı bir duruş almışlardır. Yapılan girişimden cesaret alan Aydemir, Cumhurbaşkanından nakil veya emekli edilen subayların görevlerine dönmeleri, 200 milletvekilinin milletvekilliğinin düşürülmesi ve eğer bu mümkün değilse parlamentonun

feshedilmesi, anayasanın bazı maddelerinin değiştirilmesi gibi taleplerde bulunmuş, bu taleplerin gerçekleşmemesi halinde alarmı durdurmayacaklarını bildirmiştir.

Bunun üzerine Çankaya Köşkünde, Aydemir'in talepleri değerlendirmek ve ne yapılacağına karar vermek üzere Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel başkanlığında, Başbakan İsmet İnönü, parti liderleri, Genelkurmay başkanı ve kuvvet komutanlarının katıldığı bir toplantı tertip edilmiştir. Talat Aydemir, bu toplantının gerçekleştiği sırada, Harp Okuluna harekâtı başlatma emrini vererek Dikmen yolunun Harp Okulu öğrencileri tarafından kesilmesini sağlamıştır. Harp Okulunun harekâta geçtiği haberi parlamento da korku yaratmış, süren görüşmeler kesilmiş, milletvekilleri ve senatörlerin birçoğu Ankara'dan ayrılmışlardır (*Cumhuriyet* 1962).

Hava Kuvvetleri Komutanı General İrfan Tansel ise hükümetten yana tavır alarak öğrencilerin ilerlemeleri halinde, karşılarında hava kuvvetlerini bulacaklarını bildirmiş ve bu uyarı Talat Aydemir emrindeki birliklerde etkisini göstermiş, darbenin başarıya ulaşmayacağı fikri yeşermeye başlamıştır. Yaşanan bu gelişmeler üzerine Aydemir, girişimi durdurmak için; orduda yapılmış olan tüm tayinlerin derhal durdurulması ve subayların eski görevlerine iade edilmesi, parlamentonun derhal feshedilmesi; seçim kanununda değişiklikler yapılması ve bu çerçevede okuma yazma bilmeyenlerin oy kullanmasının engellenmesi, çoğunluk sistemine geri dönülmesi; yeni parlamento oluşuncaya kadar hükümetin Ankara'dan ayrılıp Eskişehir'e gitmesi ve çalışmalarına Eskişehir'de devam etmesi şeklinde (İsen 1964:42-46) dört talep öne sürmüştü; ancak söz konusu talepler Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ve Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay tarafından reddedilmiştir.

Darbe girişiminin kamuoyuyla paylaşılmasında yaşanan teknik aksaklıklar eylemcileri çaresiz bırakmış ve Aydemir emrindeki birlikleri, girişimin başarıya ulaşmayacağı yönünde düşüncelere sevk etmiştir. Birlikler içinde çözümler hızla artmaya başlamış, kimi birlikler hükümet tarafına geçtiklerini bildirmişlerdir. Bunun üzerine Aydemir taleplerini yumuşatma yoluna gitmiştir. Sadece, kendisinin Harp Okulunun başında kalması ve nakil ile tayinlerin eski hale getirilmesi isteklerine vurgu yapmayı yeğlemiştir. Yumuşamış talepler üzerine İnönü: "Bir milletin haysiyetine, ordunun şerefine tecavüz edilmiştir. Sonuna kadar mücadele edeceğiz. Silahlı çatışmaya yol açmazlarsa affedebiliriz. Aslında cezaları kurşuna dizilmektir. Kendilerini emekliye sevk edeceğim (İsen 1964: 47)" diyerek taviz vermeyen tavrını yinelemiştir.

İnönü'nün bu kararlı duruşu sayesinde Aydemir, harekât yapıldığında meydana gelebilecek olayları dikkate alarak müdahaleyi durdurma kararı almış ve 22 Şubat'ı 23 Şubat'a bağlayan gece İnönü-Sunay ekibi ile Aydemir ekibi pazarlık sonucu silah bırakma koşuluyla affedilmede mutabık kalmışlardır (Kara 2004: 66-67). Aydemir, Harp Okulu öğrencilerine harekâtın durdurulduğu kararını “Arkadaşlar, hareketimizi desteklemeyen askeri birlikler fazla. İsteklerimiz ancak asker kanı döküldükten sonra gerçekleşecektir. Bu ise Türk ordusunu zaafa uğratmaktan başka bir işe yaramaz. Parlamentodaki bazı şahısların istedikleri de budur. Ordu birbirine düşmelidir. Bu iş burada bitiyor. İhtilal durmuştur. Fakat bitmemiştir. Kararımı verdim, teslim olacağız. Silahlarınızı bırakınız ve yerlerinize dönünüz” (İsen 1964: 59) diyerek açıklamış ve bunu 22 Şubat 1962 tarihinde sabaha karşı Genelkurmay Başkanlığına bildirmiştir.

Girişimin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Albay Talat Aydemir ve arkadaşları emekliye sevk edilmiş, Harp Okulu öğrencileri 20 günlük tatile gönderilmiş, Aydemir emrinde darbe girişimine adı karışan birliklerdeki subaylara geçici süreli mecburi izinler verilmiştir. Aynı gün, İnönü, radyodaki konuşmasında şöyle demiştir: “Türk Silahlı Kuvvetleri, meşru anayasayı, demokratik nizamı, tehlikeye düşürülmek istenen vatan bütünlüğünü, azimle ve başarı ile korumaktadır ve koruyacaktır.” Bakanlar Kurulu ise bu hadise ile ilgili olarak yayınladığı tebliğde, hükümetin ordu ile iş birliği yaparak görevinin başında olduğunu ve Türk ordusunun önemli bir sınavdan geçmiş olduğunu belirtmiştir. Parlamento da orduya şükran ve takdir duygularını kabul ettiği önergeyle⁹ kamuoyuna duyurmuştur.

İsmet İnönü, ordu içindeki hizipleşmeler, tecrübe edilen darbe girişimi, bu girişimin engellenmesi, parlamentodaki af tartışmaları, parti çekişmeleri gibi ardı ardına vuku bulan siyasi olaylar neticesinde hükümetin yıprandığını düşünmüş ve 30 Mayıs 1962 tarihinde istifasını vererek koalisyon hükümetini sonlandırmıştır.

I. İnönü hükümetinin yıpranmasına neden olan ordu içindeki kaynama 22 Şubat olayından sonra sonlanmamıştır. Dönemin kuvvet komutanları, İnönü tarafından kurulacak bir hükümetin söz konusu kaynamayı denetim altında tutabileceğini düşünmüşler ve İnönü'yü tekrar başbakan olması için ikna etme çalışmışlardır. Nitekim ordu mensuplarının koruyucu bir düşünce anlayışıyla ortaya koymuş oldukları bu çaba, 25 Haziran 1962 tarihinde CHP, Yeni Türkiye Partisi, Cumhuriyetçi

---

⁹ Önergeyi veren milletvekilleri şu isimlerdir: İbrahim Öktem (CHP), Cihat Bilgehan (AP), Hasan Dinçer (CKMP), Şekip İnal (YTP). Bkz. *Dünya Gazetesi*, 24 Şubat 1962.

Köylü Millet Partisi ve bağımsızlardan oluşan İkinci İnönü koalisyon hükümetinin kurulmasıyla sonlanmıştır. Ancak koalisyon hükümetinin uyum içinde hareket edemediğini gören ordu içindeki muhafız darbe heveslileri ile emekli olmuş eylemci subaylar tekrardan umutlanmışlardır. Bu süreçte Talat Aydemir de emekliye sevk edilmiş olmasına rağmen, ordu içindeki kıpırdanmaları takip etmeyi sürdürmüş ve yeni bir darbe girişimi için ordu içindeki eylemci subaylarla iletişimini kuvvetlendirerek, eylem için doğru zamanı beklemeye koyulmuştur.

Yeni kurulan İnönü hükümeti, ordu içindeki bu kıpırdanmadan duyduğu rahatsızlığı sıkça dillendirerek anayasa ve demokrasiye olan inancını vurgulamak istemiştir. Nitekim İnönü'nün meclis kürsüsünden: “Millet olarak büyük bir imtihan vermişizdir. Ordu içinde bir avuç demokratik nizam aleyhtarı 22 Şubat'ta vahim bir tecrübeye teşebbüs etmişlerdir. Ordunun kendisi hemen bütünüyle sergüzeştçileri reddetmiştir... Ordu memleketin idaresini ve selametini demokratik rejimde ve Anayasa nizamında görmektedir... Memlekete hesapsız zararlar vermiş olan 22 Şubat itaatsizliği, şimdi ordu içinde bir nifak yaratmak ve Büyük Millet Meclisinin orduya olan güvenini sarsmak için bir vesile olarak istismar edilmek isteniyor. Buna alet olanlar iyi niyetten mahrum olanlardır. Millet ve Büyük Meclis ile onun aziz evladı olan ordusu arasında bir itimatsızlık yaratmak maksadı asla muvaffak olamayacaktır (Örtülü 1979: 290)” şeklindeki sözleri Aydemir ve arkadaşları tarafından tepkiyle karşılanmıştır.

Talat Aydemir, İnönü'nün bu sözlerine gazeteler aracılığıyla: “Beyanatındaki 22 Şubatçılarla ilgili hususları şiddetle reddederiz. Asıl takbihe değer husus, İnönü'nün siyasi zümre ve şahıs menfaatleri üstüne çıkamayarak aziz ulusumuzun sesine kulak vermeyen zihniyetidir. Şu hususu açıkça beyan etmek isteriz ki İnönü'nün ismi zekâsından büyüktür. 22 Şubat vahim bir tecrübeye teşebbüs değil, memleketin sayısız dertlerini bir tarafa iterek İnönü'nün yarattığı keşmekeşe bir reaksiyondur... Ordunun partiler üstü bir görüşe sahip olduğu hakkındaki inancımızı 22 Şubat'ta ortaya koyduk (Örtülü 1979: 299)” diyerek ordunun yüksek siyasetin öznesi olduğuna vurgu yapan bir anlayışla İnönü'ye yanıt vermiş ve akabinde, bu sözlerinden dolayı, kanunun suç saydığı bir cürmü övdüğü iddiasıyla tutuklanmıştır. Lâkin 18 Temmuz 1962 tarihinde kefaletle serbest bırakılmıştır. İşte bu hadise Aydemir ve arkadaşlarını hükümete karşı yeni bir darbe için teşkilatlanmak hususunda hızlanmalarına neden olmuştur.

Ordu içinde ve dışında, hükümetin başarısından kuşku duyan subayların huzursuzluğu İnönü tarafından endişe ile gözlenmiş, bir yandan koalisyon hükümetinin Başbakanı olarak hükümet içinde denge sağlamaya çalışırken, diğer yandan da hükümet-ordu ilişkilerinde hassas davranmaya dikkat etmiştir; fakat bu çabalar yeni tertipler üzerinde çalışan 22 Şubatçıları tatmin etmemiştir. 1963 baharında eski DP'lilerin bir kısmı için af çıkartılması ise ordu içindeki kıpırdanmaların dozunu daha da artırmıştır. Ordu içindeki bu huzursuzluğu yatıştırmak amacıyla 27 Mayıs gününün “Hürriyet ve Anayasa bayramı” olarak kutlanmasına dair yasa çıkartılmışsa da, yasa, 22 Şubatçıları, ilk darbe girişiminden edindikleri tecrübelerle, yeniden teşkilatlanmaktan caydıramamıştır (İsen 1964: 77).

Talat Aydemir, 22 Şubatçıların yeniden organize olmaları gerektiğini şöyle açıklamıştır: “22 Şubat 1962 olayları üzerinden zaman geçtikçe 22 Şubat’ın iç yüzüne yapılan haksızlık anlaşılıyordu. Gün geçtikçe Silahlı Kuvvetler mensuplarının bizleri ziyaretleri çoğalmıştı. Israrlı teklifler karşısında teşkilatımızı güvenilir şekilde küçük rütbelere başlayarak yeniden organize ediyorduk. Dört kuvvet içindeki genç subaylar arasında taraftarlarımız hızla yayılıyordu. Özellikle Kemalizm doktrini yayınlandıktan sonra bize katılımlar daha da arttı. Çünkü daha önceden böyle bir doktrin fikri ele almamıştık (Aydemir 1968: 168)”. Gerçekten de Aydemir’i yeni bir darbe girişimi için cesaretlendiren hadiseler meydana gelmiştir. Örneğin Aydemir’in arkadaşlarından Turgut Alpagut’un “22 Şubat sonrasında 22 Şubatçılarla görüşmek için birçok kişi sıraya girmiştir. Örneğin iş adamları, siyasetçiler gelip gitmiştir. Bunların çoğunun beklentisi vardı. Hatta CIA ajanları bile ziyaretimize gelmişti¹⁰” sözleri Aydemir’i doğrulamaktadır.

Organize olduklarından emin olan Aydemir ve arkadaşları ikinci darbe girişiminin tarihini, önce, 20 Mart-20 Nisan 1963 tarihleri arasında bir gün olarak belirlemişler; fakat bu tarih aralığının hükümet tarafından öğrenilmesi üzerine, ihtilal tarihini ertelemişlerdir (*Dünya* 1963, 26 Temmuz).

İnönü, partisinin Meclis grubuna yaptığı konuşmada ülkenin içinde bulunduğu siyasi atmosferi şu şekilde ifade etmiştir: “Vaziyet çok vahimdir, tekrar ediyorum çok vahimdir, çok kritiktir. Dikkatli olunuz, sükûnetinizi muhafaza ediniz ve Ankara dışına çıkmayınız (Örtülü 1979: 372)”. Gerçekten de ülke siyasi iktisadi ve toplumsal pek çok sorunu çözmeyi ihmal eder bir noktaya gelmiştir. Gelişen olayların vahameti açısından Genelkurmay başkanı Cevdet Sunay da Aydemir ve arkadaşlarının örgütlenmelerinin önünü kesmek ve Aydemir’i haklı bulan genç

---

¹⁰ Emin Çölaşan, “Turgut Alpagut Anlatıyor”, *Hürriyet Gazetesi*, 18 Mayıs 1986.

27 Mayıs Askeri Müdahalesinin Neticesi: Demokrasi Hedefinden Pretoryan Bir Sisteme

62-63 Darbe Girişimleri

---

subayları dizginleyebilmek için, AP üyeleriyle, DP'lilerin affi konusundaki tutumlarından vazgeçmeleri için çok uğraşmış, onları hükümetin uyum içinde çalışmasını sağlayacak yapıcı muhalefet anlayışı içinde davranmaya davet etmiş ve onlardan TSK'ya karşı tahrik edici söz ve davranışlardan kaçınmalarını istemiştir. Fakat AP'liler gerilim ortamından beslenir tutumlarında ısrarcı olmuşlardır.

Aydemir'in ikinci darbe girişimini Alparslan Türkeş öğrenmiş ve bu bilgiyi Başbakan İnönü'ye iletmişse de İnönü, Aydemir ve destekçilerinin yeni bir kalkışma yapacaklarına ihtimal vermemiştir (*Hürriyet* 1963, 8 Haziran) ancak İnönü-Türkeş görüşmesinden kısa bir zaman sonra harekât için alarm verilmiş ve Talat Aydemir imzalı harekât bildirisi radyodan duyurulmuştur. İnönü, 22 Şubat hadisesinde olduğu gibi, bu darbe girişimini de Çankaya Köşkünde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Genelkurmay başkanı Cevdet Sunay ve kuvvet komutanları ile birlikte takip etmiştir. Köşte Aydemir yanlısı birliklerin caydırılması ve bunların hükümet yanlısı birliklerle birlikte hareket etmelerinin sağlanması için bir dizi karar alınmıştır. Bu kararlardan en önemli ikisi, hükümet yanlısı birlikler tarafından Aydemir'in karargâhı olan Harp Okulunun çevrilerek ele geçirilmesi ve Ankara Radyosunun kontrol altına alınmasıdır.

Radyo, hükümet yanlısı birlikler ve darbeci güçlerinden karşılıklı kontrolüne geçmiş, ancak nihayetinde Etimesgut verici istasyonu ile radyoevinin irtibatı kesilmiştir. Radyo yayını susmuş, halk ise bu suskunluk nedeniyle sokağa çıkmış, belirsizlik endişesi her iki tarafa da hâkim olmuştur. İşte bu süreçte, 21 Mayıs 1963 sabahı Hava kuvvetleri, belirsiz tutumunu bir kenara bırakmış, tarafını belirlemiş, hükümetten yana tavır almıştır. Bu gelişme üzerine radyo tekrar yayına geçmiş ve Genelkurmay başkanı Cevdet Sunay'ın: "Havada uçan Türk Hava Kuvvetleri uçakları hükümetin ve Genelkurmay Başkanlığının emrinde olarak havada vazife beklemektedirler. Yolunu sapıtmış bir kısım Harbiyelinin ve yanlısı yolda olan azınlığın derhal kışlarına çekilmelerini ve silahlarını bırakmalarını emrederim. Aksi takdirde bütün Silahlı Kuvvetlerle birlikte yarım saate kadar Hava Kuvvetleri taarruz edecektir (*Vatan*, 1963, 22 Mayıs) ultiyatomu okunmuştur. Bu ultiyatomdan sonra Harp Okulu öğrencileri ile Aydemir yanlısı birliklerde çözümler başlamıştır. Havacıların havadan müdahalesi Aydemir'in bu ikinci darbe girişiminin de sonunu getirmiş, tıpkı 22 Şubat'ta olduğu gibi 21 Mayıs'ın bastırılmasında da etkili olmuştur.

Başta Talat Aydemir olmak üzere tüm 22 Şubatçılar tutuklanmış, Ankara, İstanbul ve İzmir’de bir ay süreli sıkıyönetim ilan edilmiştir. 21 Mayıs olayına dair Başbakan İnönü Mecliste: “Türkiye’de, Türkleri demokratik bir sisteme layık görmeyen zihniyete karşı meşru bir hareket olan 27 Mayıs, TSK’nın samimi inancının neticesidir. Zamanın iktidarı kendi arzusuna göre bir sistem kurmak ve orduyu da keyfi emellerine alet edebilmek için orta çağ usullerini tatbik etmiştir. Hiçbir siyasi parti ile teması olmayan TSK, hukuk dışı durumu bertaraf etmek için memleketi garplı manada bir demokratik rejime kavuşturmak üzere ihtilal yapmaya mecbur olmuştur. Millet hareketi o kadar haklı görmüştür ki 28 Mayıs’ta bütün memlekette hareket aleyhinde bir tek nefes alınmamıştır. Ancak bu son hareket, merkezi orta Anadolu olan bilhassa rütbeli subaylar arasında ilgi toplamaya çalışan bir teşebbüstür... Durum 22 Şubattakinden çok farklıdır. Bu gibi olaylara artık sert bir şekilde karşı konacaktır (*Ulus*, 1963, 22 Mayıs)” şeklindeki ifadesiyle cunta girişimine karşı olan tavrını ortaya koyarken ülkenin pretoryan bir siyasal sisteme evrilmesine neden olan 27 Mayıs askeri müdahalesini haklı bulduğunun altını çizmiştir.

Albay Talat Aydemir’in Yargılanması

Talat Aydemir savunmasını yaparken 20-21 Mayıs olayının gerekçelerini ve ülkenin yeni bir askeri müdahaleye gereksinimi olduğu iddiasını: “Bugünkü Türkiye... 27 Mayıs 1960 gününden itibaren... ihtilal vasatı içindedir ve hala da bu durumdan kurtulmamış... Rejim davası henüz halledilmemiştir. Şimdiye kadar alınan yarım tedbirlerle ve zorlamalarla rayından fırlamış olan bu lokomotifin yerine oturtulmasına bugünkü şartlarda imkân yoktur. Hedefine varmamış ihtilaller, yüzde yüz zaman fasıllarıyla tekrar edilir. Canlı misali 27 Mayıs 1960, sonrasındaki 13 Kasım 1960, 6 Haziran 1961, 22 Şubat 1962, 21 Mayıs 1963 ve istikbalde X günü. Bu demokratik denilen sahte rejimle ilanihaye memleket idare edilmez... 25 Ekim 1961’de Millet Meclisine cebir kullanarak süngülerin tehdidi altında Reiscumhur seçtirilmiştir. Çankaya protokolünün Silahlı Kuvvetler baskısıyla tatbikatı Anayasa ihlalidir. Silahlı Kuvvetler, İsmet Paşa tarafından Millet Meclisine ve muhalefet partileri üzerinde daimi surette baskı vasıtası olarak kullanılmaktadır. Ne yazık ki Milli Güvenlik Konseyi de bu hususta alet olarak çalışmaktadır... Senelerin milli şefi İsmet Paşa açık rejim deyimiyle memleketi bir zümre menfaatine, Silahlı Kuvvetleri de alet olarak kullanıp, kapalı bir rejimle milleti aldatarak idare etmektedir. İşte bu şartların hüküm sürdüğü bir Türkiye’de memleket sever olarak Türkiye’nin kurtuluşunun ancak bir silahlı müdahaleyle

27 Mayıs Askeri Müdahalesinin Neticesi: Demokrasi Hedefinden Pretoryan Bir Sisteme

62-63 Darbe Girişimleri

mümkün olacağına inanıyordum¹¹” diyerek özetlemiştir. Aydemir bu çıkışıyla bir taraftan 27 Mayıs sonrası Türkiye’sinin pretoryan bir yapıya dönüştüğünü kabul ederek mevcut siyasi yapıyı eleştirmiş, diğer taraftan bu yapıdan beslenen ve hakem rolünü üstelenen ordunun gücünü az bularak ülke yönetiminin tamamen Silahlı Kuvvetlerde olması gerektiğini işaret eden yönetici modele everilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Fethi Gürcan da “...Türkiye politikasını yönetenler, parlamentosu ve hükümeti... Halk hâkimiyetine karşıdırlar. Bizim hareketimizin meşruluğu da onların hareketlerinin gayrimeşruluğundan doğmaktadır... 27 Mayıs öncesi için ileri sürülen meşruiyetsizlik iddiaları bugün de temelde aynı değerleri taşı[maktadır]. Bir diğer ifade ile hadiseleri 27 Mayıs’a götüren ruh bugün de daha yaygın ve daha şuurulu olarak yaşamaktadır... İşte biz ulusal iradenin gerçekten tecellisi için ona engel olan politik, ekonomik ve sosyal münasebetleri ulusun çoğunluğu lehine ortadan kaldırmak istiyorduk¹²” diyerek savunmasını sonlandırmıştır.

Mamak Sıkıyönetim Mahkemesi çalışmalarını 17 Ağustos 1963 tarihine kadar sürdürmüş, 5 Eylül 1963 tarihinde de sanıklar hakkındaki kararları açıklamıştır. Buna göre, Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Erol Dinçer, İlhan Baş, Osman Deniz, Cevat Kırcı ve Ahmet Gücal idama mahkûm edilmiş; ancak yapılan itirazlar üzerine kararlar, Askeri Yargıtay 1. Ceza Dairesinde temyiz talebinin gereği olarak incelenmiş ve idama mahkûm edilen 7 kişiden yalnızca dördünün ölüm cezası tasdik edilmiştir.

Sonuç itibariyle hem Millet Meclisi hem de Cumhuriyet Senatosundaki beş aylık görüşmelerden sonra, III. İnönü hükümeti döneminde parlamento, Talat Aydemir ile Fethi Gürcan’ın idamını onamış, Osman Deniz ile Erol Dinçer’in idam cezalarını ise müebbet hapse çevirmiştir¹³. Parlamento kararından sonra Mamak Askeri Cezaevinde her ikisi de sabaha karşı olmak üzere Fethi Gürcan’ın idam hükmü 26 Haziran 1964 tarihinde, Talat Aydemir’in idam hükmü de 5 Temmuz 1964 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

¹¹ Talat Aydemir’in savunmasına dair detaylar için bkz. (Aydemir,1966:310-317).

¹² Fethi Gürcan’ın savunmasının tam metni için bkz. www.onergurcan.org ayrıca bkz. www.kemalistler.net

¹³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Toplantı 3, Birleşim 12, 19 Haziran 1964.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türk ordusu, Osmanlı'nın son dönemlerini takiben, Cumhuriyet'in kurulmasından günümüze dek, tek-parti dönemi hariç, siyasette söz sahibi olmayı sürdürmüştür. Jön Türkler döneminden itibaren siyasetin görev alanına girmek suretiyle gerek doğrudan gerekse perde arkasında aktif olarak müdahil olduğu bir tarihsel geçmişten gelen Türkiye'de halkın oyu ile seçilmiş sivil iktidarların maruz kaldığı askeri darbeler, 1950'li yıllarda henüz yeni filizlenmeye başlayan demokrasi sürecinin arzulanana noktalara gelmesini engellemiştir. Türk modernleşme sürecinin taşıyıcı gücü olan ordunun sahip olduğu tarihi kültürel miras, onun siyasal özerkliğini beslemiş, genel olarak Türk ulus-devletini özel olarak ise Atatürk devrimlerini iç ve dış düşmanlardan koruma misyonu, ordunun siyasetteki ayrıcalıklı konumunu güçlendiren yegâne faktör olmuştur. Kendisini 1923 Türk Devriminin yaratıcısı ve siyasetin baş aktörü gören Silahlı Kuvvetler, kurucu düşünce olan Atatürkçülüğü korumak ve kollamak görevinin bir ifadesi olarak 27 Mayıs 1960 tarihinde koruyucu bir refleksiyle müdahale gerçekleştirmiş, ülke siyasası daha çok yeni kurulan demokrasilerde tecrübe edilen pretoryan bir yapıya evrilmiştir. Tıpkı Bab-ı Âli Baskınında olduğu gibi, iktidarın hiyerarşi dışı küçük bir cuntacı grup ile değiştirilebileceğini gösteren bu müdahale, orduya yeni bir kapasite ve harekât alanı açmıştır. Talat Aydemir ve arkadaşlarının 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 tarihlerinde gerçekleştirdikleri darbe girişimleri bu yapının bir sonucu olarak vuku bulmuş, gerekçesi merkezi önceleyen ve koruyucu bir yaklaşım çerçevesinde ele alınan 27 Mayıs'ın amacına ulaşamamış olmasına dayandırılmıştır.

Aydemir ve arkadaşlarının iki darbe girişimi de başarısız olmuş, ordu bu girişimler dolayısıyla pek çok gruba bölünmüştür. Bu girişimlerin başarıya ulaşmamasının temel sebebi, ordu içinde yeterli desteğin sağlanamamış olmasıdır. Birinci girişiminin başarısız olmasından sonra, Aydemir ve arkadaşlarının 21 Mayıs 1963 tarihli ikinci darbe girişimini gerçekleştirmeye yeltenmelerindeki en belirgin sebep sözünü ettiğimiz pretoryan yapı ve ordu içindeki bölünmüşlükler ile bu bölünmüşlüklerin Başbakan İnönü tarafından zamanında "bizler kurmay subaylardık, her şeyi aramızda konuşur, yargılara varır, sonra çevreye ve üsttekilere yukarıdan aşağı bakardık. Şimdi de yine kurmay subaylar vardır. Bizim bu işimiz onların arasında konuşulmaktadır ve yargılara varılmaktadır. Ülkenin bir aydın düşünürleri vardır, onları hesaba katmak zorundasın" (Heper 1999: 122) demesine rağmen hafife alınmış olmasıdır. Kuvvetle muhtemel İnönü, Aydemir ve arkadaşlarını, muvazafıklarının devam etmemesi sebebiyle, ordu

içindeki tüm diğer grupları birleştirmek maksadıyla hükümete karşı geniş çaplı bir askeri ayaklanmaya sevk edecek güçte görmemiştir.

Sonuç itibariyle, Talat Aydemir ve arkadaşlarının gerçekleştirmeye çalıştıkları müdahaleler 27 Mayıs askeri darbesinin yaratmış olduğu pretoryan yapıdan beslenen bir cunta girişimi olarak tarihteki yerine almıştır. Kendisini siyaset üstü gören, orduya bir müdahale ve kapasite alanı açan bu yapı, demokrasinin pekişmesinin önündeki en büyük engel olarak durmaktadır. Nitekim söz konusu yapının yol açtığı eylemler Aydemir kalkışmalarıyla son bulmamış, var olan yapı Aydemir’i haklı çıkarmış ve ülke 12 Mart ve 12 Eylül askeri darbeleri ile 28 Şubat, 27 Nisan, 15 Temmuz gibi askeri müdahale girişimlerini tecrübe etmiştir. Tüm bu girişimlerde Atatürkçülük bir meşruiyet aracı olarak lanse edilmiş, ancak bu suistimalden de en çok Atatürkçü düşüncenin bizatihi kendisi zarar görmüştür.

Türkiye, özellikle 2000’li yıllardan itibaren yapılan birçok anayasal ve kurumsal değişiklikle birlikte sivil kontrolün temin edildiği önemli bir dönüşüm yaşamış; fakat tecrübe edilen 15 Temmuz kalkışması, Türkiye’de sivil asker ilişkileri konusunun önemini koruduğunu ve askeri darbelerin ülke için hâlâ tehdit oluşturduğunu göstermiştir. Türk demokrasinin konsolide olup Batı standartlarına ulaşması için salt pretoryan yapının bertaraf edilmesi mümkün değildir. Vesayetçi zihniyet yağışının tasviyesi ancak demokratik değerlerin gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla mümkündür. Aydemir’in ifadesiyle istikbalde bir X gününde yeni bir askeri kalkışmayla karşılaşmamak için atılması gereken asıl önemli adım sivil siyasetin kendine yönelik reformları hayata geçirmesi hususundaki irade beyanıdır. Bu doğrultuda demokrasi anlamında Batı normlarını özümseyen, askeri veya sivil tüm vesayetçi unsurları dışlayan, bireyin temel hak ve hürriyetlerini güvence altına alan, toplumu oluşturan tüm paydaşların ortak görüş birliğine vardığı modern ve çağdaş yeni bir toplumsal sözleşme hayata geçirilmeli, kuvvetler ayrılığı ilkesi bütün unsurlarıyla içselleştirilmelidir. Yargı bağımsızlığı güvence altına alınarak denge ve denetleme sağlanmalıdır. Partiler yasası parti içi demokrasisini etkin kılacak bir anlayışla hayata geçirilmeli, seçim kanununda değişikliğe gidilip, toplumsal uzlaşmaya katkı sağlayacak, seçmen iradesini adaletli bir şekilde parlamentoya yansıtan ve temsil kabiliyetini en üst seviyeye çıkaran yeni bir seçim sistemi üzerinde mutabık kalınmalıdır.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (1985). *İttihatçılıktan Kemalizm'e*, F. Berktaş (Çev.), İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Atatürk, M. K. (1996). *Nutuk*, Cilt I-II, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. (1997). 3 Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Atay, F. R. (2004). *Çankaya*, İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Aydemir, Ş. S. (1999). *İkinci Adam I(a), II (b), III (c)*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydemir, T. (2010). *Hatıratım*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aydemir, T.(1966). *Ve Talat Aydemir Konuşuyor*, İstanbul: May Matbaası.
- Aydemir, T.(1968). *Talat Aydemir'in Hatıraları*, İstanbul: May Matbaası.
- Burak, B. (2011). Osmanlı'dan Günümüze Ordu Siyaset İlişkileri, *History Studies International Journal of History*, 45-67.
- Burk, J. (1993). Morris Janowitz and the Origins of Sociological Research, *Armed Forces and Society*, 19(2), 167-185.
- Cizre, Ü. (2001). Egemen İdeoloji ve Türk Silahlı Kuvvetler: Kavramsal ve İlişkisel Bir Analiz, A. İnsel (Ed.), *Kemalizm*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çaylak, A. (1998). *Osmanlı'da Yöneten ve Yönetilen*, Ankara: Vadi Yayınları.
- Çölaşan, E. "Turgut Alpagut Anlatıyor", *Hürriyet*, 18 Mayıs 1986.
- Demirci, H. A. (2007). "Osmanlı Meşrutiyet Dönemi", S. İnan ve E. Haytoğlu (Ed.), *Yakın Dönem Türk Politika Tarihi* Ankara: Anı Yayınları.
- Erkanlı, O. (1972). *Anılar, Sorunlar, Sorumlular 27 Mayıs 1960-12 Mart 1971 Türkiyesi*, İstanbul: Baha Matbaası.
- Gündüz, A. (1973). *Hatıralarım*, İstanbul: Kervan Yayıncılık.
- Hale, W. (1996). *Türkiye'de Ordu ve Siyaset: 1789'dan Günümüze*, İstanbul, Hil Yayınları.
- Hanioğlu, M. Ş. (1989). *Kendi Mektuplarında Enver Paşa*, İstanbul, Der Yayınları.
- Hanioğlu, M.Ş. (1990). "Jön Türkler ve Fransız Düşünce Akımları" *De La Révolution Française Á La Turk Turquie D'Atatürk: La Modernisation Politique et Sociale, Les letters, Les sciences et Les arts.*, İst., Paris.
- Heper, M. (1999). *İsmet İnönü- Yeni Bir Yorum Denemesi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Huntington, Samuel. (1956). "Civilian Control and the Constitution", *The American Political Science Review*, Vol L.
- İsen, C. K. (1964). *Geliyorum Diyen İhtilal: 22 Şubat-21 Mayıs*, İstanbul, *Tan Gazetesi*.
- Janowitz, M. (1971). *The Professional Soldier*, New York: Free Press, lviii.
- Kahraman, H. B. (2010). *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-I Kavramlar, Kuramlar Kurumlar*, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Kahraman, H. B. (2012). *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-II Kavramlar, Kuramlar Kurumlar*, İstanbul: Agora Kitaplığı.

- Kapani, M. (1970). *Kamu Hürriyetleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi.
- Kara, M. A. (2004). *Koalisyonlar (Türk Siyasal Yaşamında 1961 Sonrası Bir Olgu)*, İstanbul: Otopsi Yayınları.
- Karabekir, Kazım. (1988). *İstiklâl Harbimiz*, İstanbul: Merk Yayıncılık.
- Karpat, K. (2010). *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kayalı, K. (1994). *Ordu ve Siyaset*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçak, C. (2015). *Türkiye'de İki Partili Siyâsî Sistemin Kuruluş Yılları Dönüşüm Ordu, Din, Hukuk, Ekonomi ve Politika*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Örs, B. (1996). *Türkiye'de Askeri Müdahaleler Bir Açıklama Modeli*, İstanbul: Der Yayıncılık.
- Örtülü, E. (1979). *Üç İhtilalin Hikayesi*, Konya: Milli Ülkü Yayınları.
- Özbudun, E. (1995). *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Özdağ, Ü. (2006). *Ordu Siyaset İlişkisi*, İstanbul: Bilgiöğuz Yayınları.
- Özdemir, H. (1989). *Rejim ve Asker*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Özkan, C. (1985). "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ordu", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Büyük Türkiye Ansiklopedisi* içinde (1215-1261), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öztürk, O. M. (2006). *Ordu ve Politika*, Ankara: Fark Yayınları.
- Parla, T. (1991). *Türkiye'de Siyasal Kültürü Resmi Kaynakları, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Perlmutter, A. (1969). The Praetorian State and the Praetorian Army, *Comparative Politics*, 1(3), 382-404.
- Plaggenborg, S. (2014). *Tarihe emretmek Kemalist Türkiye, faşist İtalya, sosyalist Rusya*, H. Demirel (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Toplantı 3, Birleşim 12, 19.06.1964.
- Turhan, M. (2000). *Siyasal Elitler*, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne İntihab Edilen ve Edilecek olan Bilumum Mensubin-Askeriyenin Tabi Ocakları Şerait Hakkında Kanun, Sayı.385, Tarih 19.12.1923.
- Uğur, F., Gürlek, M. (2012). *50 Yıllık Sır, Genelkurmay Başkanı Erdalhun'un 27 Mayıs Cuntasını Deşifre Eden Günlükleri*, İstanbul: Zaman Kitap.
- Welch, C. E. (1972). Praetorianism in commonwealth West Africa, *The Journal of Modern African Studies*, 203-222.
- Yalman, A. E. (1997). *Yakın Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim*, İstanbul: Pera Yayıncılık.
- Yıldırım, M. (2017). Türkiye'nin Demokratikleşme Sürecinde Çıkış Güvencelerinin Rolü ve Etkisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi.
- Zürcher, E. J. (2009). "Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları", A. Bayramoğlu ve A. İnel (Der.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Kemalizm*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Gazeteler

Ulus Gazetesi

Vatan Gazetesi

Cumhuriyet Gazetesi

Dünya Gazetesi

Hürriyet Gazetesi

İnternet Siteleri

www.onergurcan.org

www.kemalistler.net

